

виктимологическая ситуация, типология женщин – жертв преступлений.

Summary

Barchuk I.V. Some aspects of legal regulation of using the water objects of local value on the terms of lease in obedience to the national legislation. – Article.

This article is devoted to research of concepts such as victimology, victymity, victimological situation, proposals for their improvement and analysis of victimological characteristics of personal and behavioral characteristics of female victims of crimes.

Key words: victim of crime, woman-victim, victim situation, types of women-victims.

А.В. Брижак

асистент кафедри

спеціально-правових дисциплін

Чернівецького факультету

Національного університету

«Одеська юридична академія»

ЗВ'ЯЗОК ПОТЕРПІЛОГО ІЗ ЗЛОЧИНЦЕМ ПРИ ПРАВОМІРНИЙ ПОВЕДІНЦІ ПОТЕРПІЛОГО ПРИ СКОЄННІ ЗЛОЧИНУ

Аналіз питань, висвітлених в даній роботі, повністю підтверджує актуальність проблеми кримінально-правової кваліфікації як для теорії кримінального права, так і для правозастосовної практики. Коло цих питань настільки широке, а проблеми настільки глибокі, що вони, звісно, не можуть бути висвітлені в одному дослідженні. Дослідження теорії кримінального права, положень кримінального закону та практики його застосування дають підстави для висновку, що потерпілий від злочину та обставини, пов'язані з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності злочину, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності. Потерпілий та обставини, пов'язані з ним, дозволяють відмежувати один злочин від іншого; виступають ознаками складу значної частини злочинів; сприяють конкретизації інших ознак

складу; враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання.

Актуальність теми дослідження. Досить важливою складовою у механізмі вчинення злочину, що являє собою суттєве значення для кваліфікації злочинного діяння, є особа потерпілого.

Проблема потерпілого від злочину в кримінальному праві є ще недостатньо розробленою. Вона має комплексний і міжгалузевий характер. Якщо розглядати поняття потерпілого від злочину саме в кримінальному праві, то Загальна та Особлива частини КК України містить значну кількість статей, в яких вказано на певні види потерпілих від злочину (статті 8, 46, 67, 112, 170, 206, 431, 442 КК України та ін.).

Важливим є те, що вивчення окремих потерпілих неможливе без встановлення загального поняття потерпілого від злочину, виявлення загальних закономірностей, необхідних для конструювання закону про кримінальну відповідальність. Тому це дослідження, насамперед, спрямоване на розробку такого поняття, на визначення його істотних ознак.

Звичайно, потерпілий, як такий, не може існувати без взаємодії із суб'єктом злочину, тобто із злочинцем. Саме такі відносини надають будь-якій ситуації відповідний характер і надають можливість віднести їх до певного роду діянь. Також, особливістю є те, що немало роль відіграє і сама поведінка потерпілого під час, до чи після вчинення злочинного посягання. Нерідко саме вона впливає на кваліфікацію вчиненого, наприклад визначає суб'єктивну сторону злочину, або ж потерпілий, що характеризується правомірною (позитивною) поведінкою при вчиненні злочину, може давати більш чітке чи конкретизоване формулювання особи-злочинця та ін.

Аналіз останніх досліджень свідчить, що при дослідженнях минулого більше уваги при кваліфікації злочинів приділялося окремим компонентам вчиненого злочинного діяння, зокрема окремо потерпілому, окремо злочинцю. Але слід зауважити, що потерпілий, злочинець, відносини та обставини, пов'язані з ними, дозволяють відмежувати один

злочин від іншого; сприяють конкретизації інших ознак складу; мають безпосередній вплив на кваліфікацію злочинів, враховуються при призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання.

Щодо теоретичної розробки питань кваліфікації та відносин потерпілого із злочинцем у кримінальному праві, то вченими-правниками колишнього СРСР, держав СНД та України, а також деякими зарубіжними дослідниками приділялась увага лише окремим питанням, пов'язаним із ними у кримінальному праві, зокрема у працях: Ю.М. Антоняна, Ю.В. Бауліна, А.А. Герцензона, П.С. Дагеля, Г. Кайзера, М.І. Коржанського, В.Н. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, В.Т. Маляренка, В.С. Мінської, В.І. Полубінського, Д.В. Рівмана, А.Л. Репецької, С.А. Тарахуніна, М.С. Таганцева, В.Я. Тація, В.О. Тулякова, Б. Холиста, Г.І. Чечеля, Л. Шаповалової, Т.Г. Шавгулідзе, М. Шаргородського, Н. Ярмиш та інших. Наукові доробки вказаних вчених становлять теоретичну основу дослідження певних положень стосовно кваліфікації, окремо щодо злочинця, і окремо щодо потерпілого.

Мета полягає у більш поглибленому вивченні, всебічному, комплексному правовому аналізі поведінки та особистісних якостей злочинця і потерпілого, їх взаємодію у механізмі вчинення злочину. Визначити фактори та обставини відносин «злочинець-потерпілий», які тим чи іншим чином впливають на кваліфікацію злочинів, зокрема позитивної поведінки потерпілого. Яким чином вона формується і її наслідки. З'ясувати та обґрунтувати теоретичні питання проблем кваліфікації злочинів за відповідних обставин.

Виклад основного матеріалу. Злочин проти особи здійснюється при взаємодії мінімум двох людей, одна з яких визнається, в майбутньому, обвинуваченим, інша – потерпілим. При детальному вивченні особи обвинуваченого і конкретних обставин злочину, визначається його вина, відповідальність, вирішується його доля. Але часто злочинні дії обвинуваченого провокуються легковажними або неправомірними діями потерпілого. Поведінка потерпілого, яка належить до об'єктивних ознак складу злочину, може впливати на вину

обвинуваченого, а деколи і виключати її.

Разом з тим, у вітчизняних кримінологічних та кримінально-правових дослідженнях при аналізі поведінки потерпілого від злочину цим поглядам не приділяється достатньо уваги. В школах зарубіжних країн дослідження цього питання перебувають на початковій стадії.

Роль потерпілого – суттєвий чинник у вчиненні злочину. Адже її поведінка може так вплинути на розвиток конфлікту, що перетворить її з об'єкта злочину на його суб'єкт.

У межах криміногенної ситуації поведінка жертви може бути оцінена як:

1. правомірна (позитивна), коли жертва реагує допустимим законом чином на суспільно небезпечні дії злочинця або ж вона не створює умов для вчинення злочину;

2. нейтральна, коли між діями жертви і злочинцем відсутній прямий зв'язок;

3. неправомірна (провокуюча), коли дії жертви містять ознаки того чи іншого правопорушення, у тому числі злочину.

Поведінка потерпілого при скоєнні злочину може бути і цілком правомірною, позитивною, тобто спрямованою на припинення правопорушення. Вивчаючи проблему правомірної поведінки, слід зауважити, що дослідження у цьому напрямі практично не проводяться. До навчальних посібників з курсу теорії держави та права правомірну поведінку включено як предмет дослідження в розділи про правопорушення та юридичну відповідальність досить стисло як понятійну протиположність основному матеріалу, її в певній мірі вивчали у зв'язку із юридичними фактами, актами і поступками. Правомірна поведінка – це такі вчинки (діяння), які не суперечать приписам правових норм або основним принципам права певної держави, це така поведінка і діяльність у сфері соціально-правового регулювання, яка відповідає вимогам чинних нормативно-правових актів, правовим правам і законним інтересам інших осіб, а також не є суспільно небезпечною для держави і суспільства в цілому.

Л.В. Ільїна виділяє потерпілих, що протидіють злочинцеві, припиняють злочин при затриманні злочинця, у процесі захисту інших

осіб від злочинного зазіхання й т.д. Цих потерпілих характеризує позитивна поведінка, високі моральні якості, чесне виконання суспільного або службового обов'язку [1].

А. В. Баляба, Е. В. Віденська, Є. А. Дідоренко, Б. Г. Розовський зазначають, що, можливо, прийшов час докорінно переглянути вихідні позиції кримінології. Дослідники, зокрема, зауважують, що кримінологія традиційно вважається наукою про причини злочинності, її мета — з'ясувати, чому люди вчинюють злочини, але значна кількість причин та факторів, які обумовлюють вчинення злочину, стала підставою для афоризму: «легше назвати, що не є причиною злочинності, ніж усе те, що нею є». Тому, можна запропонувати ідею перевернути постановку завдання, визначивши першочерговим завданням кримінології вивчення причин, через які люди не вчинюють злочини, при цьому знаходяться під тиском правових обмежень, приписів, заборон тощо, добровільно несуть тягар цих обмежень.

Залежно від домінуючих мотивів виокремлюють чотири види правомірної поведінки:

- позитивну (звичну);
- конформістську (пасивну);
- маргінальну;
- соціально активну правомірну [2].

Позитивна поведінка здійснюється у рамках звичної діяльності щодо дотримання та виконання правових норм. Це поведінка у повсякденному житті – службовій, побутовій та інших сферах громадського життя. Така поведінка являє собою багатократне повторення соціального досвіду, тобто мотивами позитивної поведінки є переконання у необхідності виконання норм поведінки. Фактично, в основі мотиву лежить звичка. Позитивна поведінка є необхідною для функціонування та розвитку суспільства через те, що саме за допомогою цього виду поведінки реалізуються життєво необхідні потреби людини.

Переважає більшість людей має звичку реалізовувати власні потреби правомірними засобами, тому вивчення даного виду поведінки являє значний інтерес для з'ясування причини вчинення злочинів, коли потерпілий демонстрував правомірну поведінку. Взагалі, такий вид

правомірної поведінки є цінним для підтримання правопорядку у суспільстві та нормального його розвитку, проте у контексті протидії злочинності не здійснює суттєвого впливу на негативні процеси та не створює противаги поширенню та зростанню рівня злочинності, оскільки звична поведінка не передбачає дії, які виходять за межі щоденної діяльності і є специфічними по відношенню до неї.

Під конформістською поведінкою розуміють пасивне дотримання норм права через підкоряння своїх дій поведінці оточуючих. Вона характеризується пристосуванням, пасивним сприйняттям відповідного устрою, підкоряння зовнішньому психологічному натиску. У літературі існують практично протилежні позиції стосовно характеристики аналізованого виду поведінки. Конформістську поведінку вважають правомірною, оскільки вона має суспільно корисні якості, через що індивід, підкорюючись позиції інших, дотримується вимог права і тим самим сприяє реалізації їх у життя [3]

Проте, мені здається, що конформістська поведінка виражається у тому, що громадянин свідомо ухиляється від використання тієї чи іншої частини суб'єктивних прав і свобод. На його думку, така поведінка залишається у правових рамках, проте не відповідає його цілям. Дійсно, особа не в усіх випадках свого життя може перебувати у законослухняному суспільстві, а свідомо підкоряючись психологічному впливу інших, може бути потенціальним правопорушником. Особа у сфері соціально-правових відносин поступає правомірно, тому що так поступають інші. Така поведінка може залишатись до тих пір, поки індивід знаходиться під впливом і контролем певної соціальної групи. Як тільки він звільняється від такого контролю, в його поведінці може проявлятися своя індивідуальна позиція і мотиви, які можуть стати основою протиправної поведінки. Тому особа, яка у своєму житті керується конформізмом, являє потенційну небезпеку для суспільства за умови зміни законослухняного оточення на оточення, яке має негативні антисоціальні настанови.

Маргінальна поведінка засновується на страху перед юридичною відповідальністю, страху перед засудженням. Вона поєднується із схильністю до протиправної поведінки. Особливістю мотивів такої

поведінки є те, що внутрішньо вони не узгоджуються з існуючими правовими приписами, але виражаються у правомірній поведінці. Особа в таких ситуаціях хоча внутрішньо і не поважає законів, але вимушена свідомо дотримуватись такої поведінки. Держава у свою чергу зацікавлена в добровільному дотриманні норм права. Такий домінуючий мотив поведінки найбільш характерний для неповнолітніх і інших категорій людей з низьким рівнем правосвідомості. Відмінність полягає у тому, що у випадку маргінальної поведінки відбуваються суб'єктивні внутрішні перехідні стани, які балансують між злочинним та незлочинним, характеризуючи мотивацію особи в цілому як таку, що за певних умов неодмінно буде протиправною, у той час як при вчиненні діянь, які підпадають під ознаки обставин, що виключають злочинність діяння або є наближеними до них, мова не йде про перехідні стани мотивації. В останньому випадку особа залишається мотивованою позитивно (прийнятно), навіть коли такі діяння вчинюються із перевищенням меж допустимої шкоди.

Останнім видом у пропонованій класифікації є соціально активна правомірна поведінка – діяльність щодо реалізації правових норм на основі усвідомлення їх цінності глибокого переконання у необхідності виконання. За наявності такої мотивації правомірна поведінка полягає не тільки в утриманні від порушень норм права, виконанні нормативних приписів, але й набуває своєї найвищої властивості – соціальної цінності поведінки, яка полягає у творчій, інтенсивній та ініціативній діяльності особистості, яка перевищує звичні вимоги до можливої поведінки, яка є як передбачуваною, так і непередбачуваною нормами права, проте такою, яка їм не суперечить, спрямована на зміцнення демократичних інститутів суспільства, законності та правопорядку.

У кримінальному законодавстві зв'язок між правомірною поведінкою потерпілого і діями злочинця відображено у нормах які регулюють використання суб'єктивного права на необхідну оборону (ст.36 КК), крайню необхідність (ст.39 КК), затримання особи, яка вчинила злочин, (ст.38 КК) тощо.

Можна розглянути конкретні ситуації, в яких поведінка потерпілого буде правомірною (позитивною). Наприклад, коли дії потерпілого

спрямовані на захист третіх осіб від злочинного посягання або ж спрямовані на припинення протиправних дій злочинця.

Досить часто такими потерпілими виступають особи, які в силу своїх службових обов'язків намагались припинити посягання чи затримати злочинця. Наприклад ст.348 КК України – посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, де законодавець чітко вказує, що посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, вчинене в процесі опору потерпілому під час виконання ним службових обов'язків або обов'язків щодо охорони громадського порядку, охоплюється ст. 348 і додаткової кваліфікації за ст. 342 не потребує.

Також прикладом даної ситуації, де присутній потерпілий із позитивною поведінкою, можна вважати дії, що перешкоджають з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку, які передбачені ст. 386 КК України. В даному випадку потерпілий має намір та бажання давати показання чи з'явитись до суду але деякі обставини, такі як перешкоджання або примушування до відмови від таких дій, здійснені злочинцем, не дають йому змоги вчинити такі дії.

Слід зауважити, що держава стимулює правомірну поведінку особи, в тому числі і коли вона перешкоджає здійсненню злочинних дій. У кримінальному законодавстві таку функцію стимулювання, правового заохочення до соціально-корисної поведінки виконують заохочувальні норми кримінального законодавства. Йдеться про різноманітні засоби правового заохочення як важливі юридичні важелі соціального контролю, які виключають державний примус. Спосіб впливу на вольову поведінку людей позитивними стимулами характерний виключно для заохочувальних норм.

Заохочувальні норми кримінального законодавства насамперед мають стимулювати й гарантувати позитивне реагування, у вигляді виключення кримінально-правового обтяження, у випадках активної

протидії злочинам або суспільно небезпечним посяганням у стані необхідної оборони, затриманні особи, яка вчинила злочин, крайньої необхідності тощо. Суспільна корисність зазначеної правомірної поведінки полягає в запобіганні або мінімізації шкоди об'єктам кримінально-правової охорони. Реалізація зазначених обставин у площині правовідносин, що виникають у зв'язку з вчиненням злочину суспільно небезпечного посягання чи злочину іноді породжує ілюзію про тотожність об'єкта заподіяння «санкціонованої шкоди» та об'єкта правомірної поведінки.

З психологічної точки зору можемо говорити про те, що правомірна поведінка потерпілого створює ситуації, які дослідниця А.С. Репецька називає позитивними: це ситуації підштовхуючого характеру, у яких поведінка потерпілого позитивна, тобто не провокуюча, однак пов'язана зі спрямуванням на нього насильницьких дій злочинця, наприклад, дії працівника міліції, який постраждав при затриманні злочинця або пвд час захисту третьої особи [5].

Отже, у рамках аналізу правомірної поведінки потерпілого можна також вказати, що законодавець виокремлює комплексну соціально-корисну поведінку та спрямовує її на відновлення зруйнованого або пошкодженого суспільного відношення, що знаходиться під охороною кримінального закону. Проте, для злочинця правомірна поведінка особи є такою, що перешкоджає його діям. Тому правомірну поведінку особи можна цілком сприймати як віктимогенний чинник.

При дослідженні попередніх питань, а саме щодо нейтральної та провокуючої поведінки потерпілого, зверталась увага на роль відповідної поведінки при скоєнні зґвалтування. На мою думку, слід розглянути такі злочинні посягання і при позитивній поведінці жертви, та вплив, який вона має, для кваліфікації діянь такого роду.

В практиці часто знаходять своє відображення ситуації коли злочинець (гвалтівник) зненацька скоює напад на жертву, вибираючи для цього безлюдне місце, проте зустрічаються випадки коли жертва створює опір у вигляді фізичної протидії чи закликів на допомогу. Поведінка потерпілих у таких випадках виступає як виключно позитивна. І вона може проявлятися у таких формах як:

- залишення місця скоєння злочину, переривання контакту із злочинцем без застосування заходів його затримання;
- залишення місця скоєння злочину і негайне повідомлення дорослих (якщо це діти) про те, що сталося;
- вжиття активних заходів затримання злочинця, не особисто, а із залученням дорослих (якщо це діти), працівників міліції і т.д.

Висновки. Узагальнюючи матеріали цього розділу, можемо зробити висновок, що між поведінкою потерпілого і злочинця існує зв'язок. Так, на потрапляння особи у категорію потерпілих впливають індивідуальні психологічні особливості особистості, які формують її поведінку. Для різних видів злочинів можна виділити основні психологічні типи жертв. Поведінка потерпілих від насильницьких злочинів характеризується як нейтральна - 24,7 % від загального числа потерпілих; позитивна - 10,1 %; негативна, включаючи прояви агресії зі сторони майбутньої жертви - 65,2 %. В особистісних характеристиках потерпілих визначальними є: агресивність - 24,5%, брутальність, невтриманість - 6,4 %, деспотизм у відношенні близьких, рідних - 4,3 %, нелагідність - 8, 6 %, алкоголізм - 37,6 %, статева розбещеність - 7,8%, нерозбірливість у виборі знайомств - 31,9%, жадібність, корисливість - 1,7 %, некритичність - 23,6 %. При зґвалтуванні виділяють такі основні типи потерпілої: потерпіла вибірково некритичного й разом з тим провокуючого типу; інший варіант – потерпіла вибірково некритичного (у ряді випадків з елементами пасивної або неусвідомлено провокуючої поведінки); суто пасивний тип потерпілої – жінка, що не винна в створенні небезпечної ситуації, але не робить опору гвалтівникові, будучи здатною до опору, маючи до того реальну можливість; ініціативний тип потерпілої, поведінка яких є бездоганною і які чинять опір гвалтівникові, як правило, це жінки фізично сильні, сміливі, рішучі. Потерпілі від крадіжок часто схильні до поведінки, яка включає уживання спиртних напоїв, нерозбірливість у зв'язках, недбале ставлення до схоронності майна. Шахрайство характеризується зокрема потерпілими з некритичною поведінкою, у структурі якої користолюбство, жадібність, егоїстичність. У цілому тип поведінки особи у конкретних ситуаціях може стати чинником скоєння проти неї злочину.

Література:

1. Ильина Л. В. Уголовно – процессуальное значение виктимологии // Правоведение. - 1985. - № 3. - С. 122.
2. Кожевников В. В. Виды правомерного поведения // Юрист. — 2005. — № 5. — С. 7.
3. Котюк В.О. Теорія права. Курс лекцій. - К.:Вентурі, 1996. - С. 38. - ISBN 5-77079602-2
4. Криминология : приглашение к дискуссии / А. В. Баляба, Э. В. Виленская, Э. А. Дидоренко, Б. Г. Розовский. — Луганск : РИО ЛИВД, 2000.- С. 221. - ISBN 966-7448-47-9
5. Репецкая А. Л. Виктимологическое исследование телесных повреждений и «вина потерпевшего» // Сборник научных трудов «Виктимологические проблемы борьбы с преступностью». - Иркутск, 1998. – С. 55.
6. Юрченко О. Ю. Роль віктимної поведінки потерпілих при вчиненні тяжких насильницьких злочинів проти життя та здоров'я особи в Україні: автореф. дис. канд. юр. наук / Національна юридична академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2004
7. <http://reyestr.court.gov.ua/>

Анотація

А.В. Брижак. Зв'язок потерпілого із злочинцем при правомірній поведінці потерпілого при скоєнні злочину. – Стаття.

В даній роботі зосереджено увагу на питаннях проблематики кваліфікації злочинів в залежності від правомірної поведінки потерпілого, його вплив на розвиток злочинних подій. А також розглянуто взаємовідносини між злочинцем і потерпілим в таких ситуаціях, які мають важливе значення при кваліфікації злочинного посягання та при призначенні покарання.

Ключові слова: кваліфікація злочинів, злочинець, потерпілий, правомірна поведінка.

Аннотация

А.В. Брижак. Связь потерпевшего с преступником при правомерном поведении потерпевшего при совершении преступления. – Статья.

В данной работе сосредоточено внимание на вопросах проблематики квалификации преступлений в зависимости от правомерного поведения потерпевшего, его влияние на развитие преступных событий. А также указывается на существующие взаимоотношения между преступником и потерпевшим в таких ситуациях, которые имеют особое значение при квалификации преступного посягательства и при назначении наказания.

Ключевые слова: квалификация преступлений, преступник, потерпевший,

правомерное поведение.

Summary

A.V. Bryzhak. Connection of a victim with a criminal at positive behavior of a victim at the commission of crime. – Article.

In this work attention is concentrated on the questions of problems of qualification of crimes depending on positive behavior of a victim, his influence on development of criminal events. And also specifying on existent mutual relations between a criminal and victim in such situations, which have the special value during qualification of crime and at awarding punishment.

Keywords: qualification of crimes, criminal, victim, positive behavior.

Н.Г. Габлей

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінального права,
процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ТА МЕТА ПОКАРАННЯ

Політика держави у сфері боротьби зі злочинністю передбачає комплекс заходів, серед яких головну роль виконують заходи соціального, економічного, політичного, правового, організаційного і культурно-виховного характеру. В системі цих заходів певне місце посідає і покарання. Воно є необхідним засобом охорони суспільства від злочинних посягань. Виконання цієї ролі здійснюється як за допомогою загрози покаранням, яка передбачена в санкції кожної кримінально-правової норми, так і шляхом його реалізації, тобто примусового впливу на осіб, що вже вчинили злочини.

Юридична наука, досліджуючи проблеми кримінального права, особливу увагу приділяє теоретичним розробкам проблем кримінального